

*Алиева Б. М., пед. илимд. канд., доцент
busaliyma-alieva@mail.ru
Турдубаева Г., пед. илимд. канд., доцент
gturdubaeva@oshsu.kg
ORCID: 0009-0003-0611-8405
ОшМУ, Ош ш., Кыргызстан*

МУГАЛИМДЕРДИН КОММУНИКАТИВДИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНҮН СОЦИАЛДЫК-ПСИХОЛОГИЯЛЫК АСПЕКТИЛЕРИ

Компетенттүү мамиленин негизинде жалпы жана атайын билимдерди берүү менен катар, мамлекеттик стандарттардын негизинде талаптанган кесиптик компетенттүүлүктүн психологиялык аспектилери менен бирге, коомдун өсүп өнүгүүсүнө керектүү сапаттарды (коммуникативдүүлүктү, демилгени, өз алдынчалыкты, чыгармачыл деңгээлде болгон даярдыкты, жоопкерчиликти, чечкиндүүлүктү, белгиленген максаттарды ишке ашыруу билгичтигин ж. б. өнүктүрүү маселелери каралган.

Коммуникативдүү компетенттүүлүктүн психологиялык аспектилери, компоненттери катары каралган коммуникативдүү билгичтиктер, коммуникативдүү жөндөмдөр, аларды калыптандыруу маселеси тууралуу окумуштуулардын баяндоолору берилген, мугалимдин беш түрдүү ишмердүүлүгү жана мугалимдин социалдык-психологиялык компетенттүүлүгүнүн схемасы орун алган. Өлкөбүздүн экономикалык турмушунда болуп жаткан процесстер, Кыргызстандын өнүккөн дүйнөлүк кызматташууга кириши экономикада өндүрүштүн жаңы формаларынын уюштурулушун өнүктүрүүгө шарт түзөт. Бул – техникалык жаңылоо циклин кыскартуу, маалымат технологияларын, компьютердик техниканы, татаал электрондук жабдууларды кеңири колдонуу.

Түйүндүү сөздөр: компетенция, коммуникация, компетенттүүлүк, компетенттүү мамиле, мугалим, окуу процесси, социалдык-коммуникативдик, педагогикалык, тарбия берүү.

*Алиева Б. М., канд. пед. наук, доц.,
busaliyma-alieva@mail.ru
Турдубаева Г., канд. пед. наук, доц.,
gturdubaeva@oshsu.kg
ORCID: 0009-0003-0611-8405
ОшГУ, г. Ош, Кыргызстан*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Помимо привития общих и специальных знаний на основе компетентного отношения,

НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ

наряду с психологическими аспектами профессиональной компетентности, требуемыми государственными стандартами, развиваются качества, необходимые для роста и развития общества (коммуникативность, инициативность, самостоятельность, подготовка на творческом уровне, ответственность, целеустремленность, способность реализовывать поставленные цели и т.д.).

Представлены доклады ученых о проблеме коммуникативных умений, коммуникативных способностей, их формировании, рассматриваемых как составляющие психологических аспектов коммуникативной компетентности, и представлены пять различных видов деятельности учителя и схема социально-психологической компетентности учителя. Процессы, происходящие в экономической жизни нашей страны, вступление Кыргызстана в развитое мировое сотрудничество создают условия для развития организации новых форм производства в экономике. Это сокращение цикла технических обновлений, широкое использование информационных технологий, компьютерной техники, сложной электронной аппаратуры.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, компетентный подход, учитель, учебный процесс, социально-коммуникативный, педагогический, воспитательный.

*Alieva B.M., cand. pedag of science., docent,
busaliyma-alieva@mail.ru*

*Turdubaeva G., cand. pedagogical of science., doc.,
gturdubaeva@oshsu.kg
ORCID: 0009-0003-0611-8405
OshSU, Osh, Kyrgyzstan*

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

In addition to instilling general and specialized knowledge on the basis of a competent attitude, along with the psychological aspects of professional competence required by state standards, the qualities necessary for the growth and development of society are developed (communication, initiative, independence, preparation at a creative level, responsibility, determination, ability to implement set goals, etc.).

The reports of scientists on the problem of communicative skills, communicative abilities, and their formation, considered as components of the psychological aspects of communicative competence, are presented, and five different types of teacher activities and a scheme of socio-psychological competence of a teacher are presented. The processes taking place in the economic life of our country, Kyrgyzstan's entry into developed world cooperation create conditions for the development of the organization of new forms of production in the economy. This is a reduction in the cycle of technical updates, the widespread use of information technology, computer technology, complex electronic equipment.

Keywords: competence, communication, competence, competent approach, teacher, educational process, socio-communicative, pedagogical, educational.

Киришүү. Кыргызстандын өнүккөн дүйнөлүк кызматташууга кириши экономикада өндүрүштүн жаңы формаларынын уюштурулушун өнүктүрүүгө шарт түзөт. Бул техникалык жаңылоо циклин кыскартуу, маалымат технологияларын, компьютердик техниканы, татаал электрондук жабдууларды кеңири колдонуу, өз продукцияларыбызды дүйнөлүк базардагы атаандаштык жөндөмүнө камсыз кылуу

дегенди билдирет. Булардын бардыгы окутуунун кеңири денгээлдеринде жаңы багыттардын жаралышы катары билим берүү системасына реакция кылуунун зарылдыгын пайда кылат. Алардын бири болуп окутуудагы компетенттүүлүк мамиле саналат.

Компетенттүү мамиленин негизинде окутуу мугалимди оптималдуу карым-катнашты түзүүгө, чечкинсиздикти жеңүүгө, алдына койгон максаттарды олуттуу жана чыгармачыл түрдө чечүүгө болгон жөндөмдөрүн өнүктүрүү менен бирге, жалпы кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруудагы психологиялык аспектилерин негиз боло алат.

Компетенттүү адистерди компетенттүү педагогдор гана жарата алат дегенге таянсак, анда алар жаңы билим берүү чөйрөсүнүн башкы жаратуучулары болуп калышат. Окутуучунун инсандыгы, анын кесиптик педагогикалык маданияты жана адеп-ахлактык сапаты заманбап адистерди даярдоо процессинде чечүүчү ролду ойнойт. Компетенттүү мамиленин базалык түшүнүктөрүнө карата жасалган илимий талдоо билим берүүнүн жана окуу технологияларынын мазмунун жаңыртуунун, алардын заманга ылайык талаптарга шайкеш болуусунун, дүйнөлүк билим берүү тармагына кирүүсүнүн бир жолу катары окуу программаларын компетенттүү мамиле кылууга багыттоо жана аны ишке киргизүүнүн оң натыйжалуу механизмдерин түзүү экендигин аныктоого мүмкүндүк түздү.

«Коммуникация» жана «байланыш» терминдери бири-бири менен маанилешпи деген суроонун туулушу – табигый көрүнүш. Баарлашуунун түпкү максаты – бир аң-сезимдеги элес, түшүнүктөрдү башка аң-сезимге көчүрүү. Көчүрүүдө элестерди ташуунун, алып жүрүүнүн каражаты болуп кеп кызмат кылат. Адамзаттын жашоосун байланышсыз, бири-бири менен карым-катнашсыз, б. а., адамды коммуникациялык ишмердүүлүгү жок элестетүү мүмкүн эмес. “Коммуникация – социалдык өз ара аракеттенүүнүн маңыздуу аспектиси”, - деп белгиленген.

Окуу процессинде коммуникацияны уюштуруу көбүнчө кеп ишмердүүлүгү аркылуу ишке ашат. Мында кеп ишмердүүлүгү үчүн түзүлүүчү кырдаалды мугалим даярдайт. Кеп ишмердүүлүгүнүн предмети болуп акыл-ой эсептелет, ал кандайдыр бир аныкталган мотив менен байланышта болуп, белгилүү бир теманын чегинде туюнтулат.

Изилдөө методдору: Мугалимдин компетенттүүлүгү бул кесиптик билимдердин, билгичтиктердин, мамилелердин, инсандын кесиптик сапатынын комплекси катары эсептелинет жана ал адамдын билимдүүлүгүн текшерүүнүн жаңы бирдиги болуп саналат. Ушундан улам, азыркы билим берүүнүн негизги максаты болуп компетенттүү инсанга тарбия берүү жана аны өнүктүрүү саналат.

А. К. Маркованын [3] айтымы боюнча, кесиптик компетенттүүлүк өзүнө мугалимдин беш түрдүү ишмердүүлүгүн камтыйт:

1. Педагогикалык ишмердүүлүк;
2. Педагогикалык баарлашуу;
3. Педагог-инсан катары;
4. Окутулган денгээли;
5. Тарбияланган деңгээли;

Схема. Мугалимдин социалдык-психологиялык компетенттүүлүгү

«Коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү алгач орус окумуштуусу А. Бодалев тарабынан колдонулган, ал коммуникативдик компетенттүүлүктү ички ресурстардын (билим, билгичтик) жардамы аркылуу башка адамдар менен эффективдүү контакт түзүү жана колдоо жөндөмдүүлүктөрү деп белгилеген [1].

Психологияда коммуникативдик компетенттүүлүк билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө, инсан аралык өз ара аракеттенүүсүнүн чөйрөсүндө индивиддин сезүү жана социалдык тажрыйбасына негизделген, баарлашуунун ар кандай кырдаалдарында ориентир алуучулук деп белгиленет. Башкача айтканда, коммуникативдик компетенттүүлүк – бул индивиддин билимдерине жана сезүү тажрыйбаларына; курчап тургандар менен эффективдүү өз ара аракеттенүү жөндөмдүүлүгүнө; инсан аралык катыштарга жана социалдык чөйрөнүн шарттарына негизделген баарлашуунун ар кандай кырдаалдарына карата инсандын багытталгандыгы.

Коммуникативдик компетенттүүлүк – башка адамдар менен вербалдык жана вербалдык эмес түрдө (мимика, жандоо, дене кыймылдары) өз ара аракеттенүүгө адамдын даярдыгы жана жөндөмдүүлүгү.

Мугалимдин профессионалдык, педагогикалык компетенттүүлүгү аныкталган баалуулуктардын, идеалдардын жана педагогикалык аң-сезимдин алып жүрүүчүсү катары анын педагогикалык ишмердүүлүгүнүн, педагогикалык мамиле кылуу жана

мугалимдин инсандыгынын калыптангандыгын аныктоочу жана ага керектүү билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн суммасына ээ болот.

Орус окумуштуусу Ю. Н. Емельянов социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк төмөндөгүдөй сапаттардын жыйындысынан турат деп эсептейт:

- адамдын ар кандай социалдык ролдорду аткаруусу;
- социалдык кырдаалдарда жана группаларда адаптациялануу жөндөмдүүлүгү;
- вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарды эркин колдоно алуусу;
- адамдар менен баарлашуу учурунда «инсандар аралык мейкиндикти» түзө алуу жана башкара алуу жөндөмдүүлүгү;
- өзүнүн баалуулук багыттарын жана керектөөсүн андап түшүнүүсү;
- адамдар менен иштей алуу техникасы;
- адамдардын перцептивдүү мүмкүнчүлүктөрү [2].

Социалдык коммуникативдик компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй аспектилери стандартта келтирилген:

- коммуникациялык кырдаалды талдоо;
- коммуникациялык ишти пландаштыруу жана даярдоо;
- коммуникациялык милдеттерди жүзөгө ашыруу;
- коммуникациянын ийгиликтерине баа берүү (рефлексия).

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк азыркы учурда заманбап билим берүүнүн бир бөлүгү болуп калууда, анткени азыркы билим берүү окуучунун гуманитардык маданиятын көтөрүүгө, анын чыгармачыл, дүйнө таанымдык жана жүрүм-турумдук сапатын калыптандырууга көбүрөөк басым жасайт.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесин окуу процессине киргизүү билим берүүнүн мазмунуна, окуу процессине, мугалимдин ишмердүүлүгүнө олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүүнү шарттайт. Окуу процессинин уюштурулушунда коммуникациялык процесс жүрөт. Мугалим менен окуучу баарлашат, окуучу менен окуучу баарлашат.

Мугалим үйрөтүү, окутуу, түшүндүрүү, кабарлоо, далилдөө жана башка ушул сыяктуу кесиптик компетенцияларга ээ болушу керек.

«Мугалимдин башында туман болсо, окуучуга караңгы түн болуп түшөт» деген эл арасында айтылып жүргөн ойлордун да мааниси окутууда, үйрөтүүдө чоң ролду ойнойт.

Э. М. Мамбетакунов бул багыттагы илимий түшүнүк аппаратынын категориялык негиздерин карап, **компетенция** деген түшүнүктү “бир жарандын таанып-билүү жана тажырыйбасынын негизинде чече турган суроолор”, - деп белгилеп, мугалимдин психологиялык-педагогикалык компетенттүүлүгүнүн системасынын негизги булактарын талдап, окутуу процессинде педагогикалык компетенттүүлүктү калыптандыруу этаптарын негиздеген.

Жыйынтык. Демек, «социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгү «коммуникативдик компетенттүүлүк» түшүнүгүнө караганда кеңири жана интегративдүү инсандык түзүлүш экендигин байкоого болот. Бул түшүнүк ар кандай мотивациялык, когнитивдик жана процессуалдык компоненттердин жана элементтердин жыйындысы менен мүнөздөлөт. Бул элементтер социалдык чөйрөдө окуучуга ийгиликтүү өз ара аракеттенүүгө, баарлашууларды уюштурууга, баарлашуунун кырдаалын көрө билүүгө жана ага ийгиликтүү таасир этүүгө мүмкүндүк берет.

Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк – интегралдашкан, салыштырма стабилдүү, бүтүн психологиялык түзүм, ал адамдын жекече психологиялык, жүрүм-

турумдук өзгөчөлүгүнөн жана баарлашуусунан байкалат.

Мугалим окуучуларга индивидуалдуу мамиле түзүү аркылуу алардын ар бири менен субъект менен субъектинин ортосундагы болгон мамилеге жетишүүсү зарыл. Ал эми өз ара биргелешкен аракетке жетишүү аркылуу инсандардын ортосунда түзүлгөн байланыш, катыш эки тарапка бирдей интеллектуалдык жана эмоционалдык канааттануу алып келе тургандыгы талашсыз.

Окуу-тарбия процессинин катышуучуларынын ортосунда түзүлгөн коммуникативдик өз ара биргелешкен аракеттин натыйжалуулугунун камсыз болушу алардын аракеттеринин активдүүлүгүнө, максаттуулугуна жана аң-сезимдүүлүгүнө байланыштуу экендигин алдыңкы планга чыгарат.

Адабияттар:

1. Бодалев, А. А. Психологическое общение [Текст] / А. А. Бодалев. - М.: Институт практической психологии; - Воронеж: Модек, 1996. - 256 с.
2. Емельянов, Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение [Текст] / Ю. Н. Емельянов. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. - 168 с.
3. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты [Электрондук ресурс]. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/9669>.
4. Маркова, А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя [Текст] / А. К. Маркова // Советская педагогика. - №8. - 1990. - 212 с.